

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 1 (178): 35-40

УДК 338.432

JEL Q13

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/6>

Є. Чеботарьов, канд. екон. наук

ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Старобільськ

АГРОПРОДОВОЛЬЧІ КОМПАНІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ КРИТЕРІАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

На підґрунті дослідження змісту агропромислової інтеграції та визначення основних рис агропродовольчих компаній виділяються функції їхніх інтегруючих структур (аналітична, координуюча, забезпечуюча, контролююча та інституціональна) і розкривається їх гносеологічна та соціально-економічна сутність, що дає можливість запропонувати типологізацію агропродовольчих компаній за розгорнутою системою класифікаційних ознак.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, агропродовольчі компанії, критерій, класифікаційні ознаки, типологізація.

Актуальність проблеми. Зміна сучасної кон'юнктури міжнародних товарних ринків стосовно підвищення "відносних" цін на сільськогосподарські товари у порівнянні з цінами на енергоносії та військові події на Донбасі 2014 – 2015 рр. об'єктивно ще більшою мірою посилюють конкурентні переваги агропродовольчого комплексу України. За всіх інших умов це є характерним і для національного, і для світового ринків. Основним "гравцем" на вітчизняному агропродовольчому ринку в сучасних умовах є, і в межах, як мінімум, середньострокової перспективи будуть, великотоварні міжгалузеві формування холдингового типу – агропродовольчі компанії (агрохолдинги). Вони почали формуватися близько 25 років тому: на початку дев'яностих років минулого сторіччя. З погляду накопичення необхідного емпіричного матеріалу зазначений період – цілком достатній для опрацювання основ системного теоретико-методологічного знання про такі структури. Останнє є невід'ємною передумовою вибудовування ефективної державної регуляторної політики у вітчизняній агропродовольчій сфері. Її відсутність (за умов "консервації" існуючого положення) вже найближчим часом стане суттєвим лімітуючим чинником розвитку національного агропродовольчого комплексу.

Рівень розробки проблеми та її невирішені аспекти. На системній основі сукупність питань дослідження агропродовольчих компаній в економічній науці країн пострадянського простору почали здійснювати О. Родіонова [1] (Російська Федерація) та В. Андрійчук [2] (Україна). Вони одними з перших у науці визначили шляхи виникнення формувань такого типу в умовах постсоціалістичного суспільства. Ю. Нестерчук [3] (Україна) та Д. Рилько [4] (Російська Федерація) розглянули передумови становлення агрохолдингів. Д. Баюра [5], А. Гуроров [6] (Україна) та В. Гусаков і М. Запольський [7] (Республіка Білорусь) заклали основи аналізу ефективності функціонування компаній. Т. Нагачевська та Н. Пластовець (Україна) дослідили проблеми залучення прямих іноземних інвестицій у забезпечення виробничо-збутової діяльності вітчизняних агробізнесових структур [8]. Протягом останніх років В. Білінська (Україна) окреслила проблеми впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу на основі вдосконалення системи господарювання холдингів [9], а Г. Філюк (Україна) обґрунтувала необхідність застосування особливого підходу щодо реалізації державної підтримки подібного роду великотоварних сільськогосподарських товаровиробників [10].

На тлі подібного роду досить продуктивних досліджень емпіричного та загальноекономічного характеру питання гносеологічного й соціально-економічного змісту агропродовольчих компаній і у вітчизняній, і у зарубіжній науці залишаються недостатньо опрацьованими.

Метою статті є розробка основ теоретико-методологічного знання стосовно такого економічного явища як "агропродовольчі компанії": дослідження

об'єктивних передумов становлення структур даного типу; визначення узагальнених кваліфікаційних ознак агропродовольчих компаній; розкриття функцій інтегруючих формувань (ядра) компаній; виокремлення ознак типологізації агрохолдингів; проведення типологізації вітчизняних агропродовольчих компаній за виокремленими ознаками.

Викладення основного матеріалу.

Сучасні агропродовольчі компанії України у значно переважній більшості були засновані та отримали своє найбільш потужне організаційно-економічне оформлення протягом кінця 90-початку 2000 х рр. Вони виступають як безпосереднє породження інтеграційних процесів в аграрно-промисловій сфері, які набули розвитку за часів попередньої адміністративно-командної економіки. Тому, визначення їхньої сутності, тим більше – аналіз виробничо-комерційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агропродовольчих компаній з погляду діалектики пізнання потребують розкриття загальноекономічного змісту агропромислової інтеграції (АПІ) як об'єктивної передумови виникнення й розвитку компаній.

За своєю суттю АПІ подібна до суто промислової інтеграції. Проте, АПІ має свої характерні властивості, котрі ґрунтуються на особливостях природи сільського господарства як такого. Так, аби максимально зменшити вплив сезонних факторів виробництва та, як наслідок, скоротити чисельні втрати та недоотримані вигоди, АПІ виникає в тих галузях сільського господарства, які мають найбільш високий ступінь машинного виробництва та не пов'язані безпосередньо із землею. АПІ виступає як процес посилення виробничо-економічних зв'язків і органічне поєднання сільського господарства, галузей промислової переробки сільськогосподарської сировини, сукупності підгалузей логістики й торгівлі, що забезпечують діяльність сільського господарства та доводять його продукцію до споживачів. Результатом процесу АПІ є утворення відповідних формувань – агропромислових підприємств й агропромислових об'єднань (в умовах одержавленої економіки, як наприклад – в СРСР, Болгарії та Румунії), або агрофірм та транснаціональних компаній в умовах ринкової економіки (насамперед, в Північній Америці та Європі). Саме в таких структурах забезпечувався необхідний і в цілому достатній рівень взаємопов'язаності виробничих процесів, котрі в кінцевому рахунку давали кумулятивний ефект щодо виробничо-комерційної діяльності в агропродовольчій сфері в цілому.

Процес АПІ є не тільки виробничо-технологічним, а й соціально-економічним, оскільки поєднує різні соціальні сфери: сільське господарство, промисловість та інші галузі економіки. При цьому, перехід в агропродовольчій сфері від менш досконалого до більш досконалого економічного устрою об'єктивно потребував нових принципів якісних змін у системі відносин між суб'єктами господарювання та відповідних підходів щодо здійснення регуляторних заходів. У кінцевому рахунку

це приводило до різноманітності типів і масштабів в охопленні ланок вертикальних ланцюжків виробництва.

Структурним оформленням АПІ за радянських часів на загальнодержавному рівні виступав аграрно-промисловий комплекс. Він розглядався, переважно, у вигляді п'ятисферної моделі, відповідно до якої галузі цього комплексу групувалися за їх місцем в ланцюжку створення й реалізації кінцевого продукту. До першої сфери відносили галузі промисловості з виробництва засобів виробництва для сільського господарства, до другої – безпосередньо сільське господарство, до третьої – галузі переробної та харчової промисловості; четверта сфера включала торгівлю сільськогосподарською сировиною та продовольством; п'ята – галузі виробничої інфраструктури. Створення одержавленого аграрно-промислового комплексу за задумом було покликано вивести на якісно новий рівень міжгалузеві зв'язки, усунути бар'єри, котрі об'єктивно створював процес спеціалізації, який найчастіше супроводжувався дезінтеграцією сільського господарства та численних допоміжних й забезпечуючих галузей промисловості (тобто ті, що уособлювали собою збут та управління товарними потоками, постачання матеріалів, виробництво устаткування, машин й механізмів, підготовку кадрів тощо). У теорії всі ці взаємопов'язані в аграрно-промисловому комплексі в кінцевому рахунку мали приводитися до єдиного знаменника.

В 1986 р. в СРСР остаточно закінчено вибудовування вертикалі управління агропродовольчою сферою країни за адміністративними канонами: до "найвищого рівня досконалості". Процес централізації було доведено до загальнодержавного аграрно-промислового комплексу, якому підпорядковувалось колишні сім союзних міністерств. На рівні республік відповідно було засновано республіканські аграрно-промислові комплекси. Подібний підхід перенесений і на рівень областей. На районному рівні ще більш штучною та формальною мірою було засновано районні аграрно-промислові об'єднання. Показово, що саме в другій половині 80-х рр. в СРСР продовольча проблема загострилася найбільшою мірою за попередні 30 років.

Отже, слід чітко розмежовувати наукову розробку проблеми АПІ (хоча багато в чому ідеологічно спрямовану) та її реальне втілення в умовах адміністративно-командної тотально одержавленої системи. Ця теорія на меті мала усунення бар'єрів, які об'єктивно породжувалися спеціалізацією розвитку сільського господарства і промисловості та надати поштовх щодо їхньому подальшому цілісному органічному функціонуванню. Проте, заснована вона була на позаекономічних засадах, тому й не призвела до позитивного практичного ефекту: продовольча проблема хоча й уповільнено, однак – незворотно загострювалася, а безпосередні працівники все більшою мірою усувалися від результатів діяльності.

Фундаментальні дослідження інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері, засновниками яких були всесвітньо знаний український вчений і політичний діяч М. Туган-Барановський [11] (теорія кооперації) та його послідовники: М. Кондратьєв [12] (теорія примату сільського господарства по відношенню до промисловості) та О. Чаянова [13] (теорія вертикальної концентрації), досконало були адаптовані в розвинених країнах. Перш за все, – в Європейському Союзі та США й Канаді, підтвердженням чого є розв'язання ними, в цілому, продовольчої проблеми.

Якщо в СРСР ґрунтовні праці М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва та О. Чаянова були відомі лише дуже обмеженому колу науковців, то в західних країнах вони досліджувалися активно й на системній основі. Особливо інтенсивно це відбувалося в Європі після закінчення II Світової війни, що зумовлювалося гостротою продовольчої проблеми. Відомий голландський

вчений С. Мансхолт висунув теорію структурних реформ агробізнесу. Її сутність полягала в вибудовуванні цілісної системи: виробництво сільськогосподарської сировини – переробка сільськогосподарської продукції й виробництво харчових продуктів – формування розгалуженої торгівельної мережі збуту сільськогосподарської сировини та готовими харчовими продуктами [14].

Дослідження еволюції розробки проблем АПІ в історії економічної думки дає всі підстави зробити висновок щодо теоретико-методологічної близькості теорії структурних реформ агробізнесу С. Мансхолта з теорією кооперації М. Туган-Барановського, теорією примату сільського господарства М. Кондратьєва та особливо – з теорією вертикальної концентрації О. Чаянова. Разом з тим, є наявним й принципово новий підхід С. Мансхолта: він обґрунтував необхідність перенесення регуляторних заходів з державного на наддержавний – загальноєвропейський рівень. При цьому С. Мансхолт виходив з недоторканості права приватної власності за всім вертикальним ланцюжком системи агробізнесу та доцільності стимулювання ринкової конкуренції на всіх її рівнях. Ще однією примітною рисою теорії структурних реформ агробізнесу стало формування стабілізаційних запасів сільськогосподарської сировини в масштабах інтеграційного об'єднання найбільш розвинених країн Європи [14]. Слід відмітити широку популярність ідей С. Мансхолта: його теорія стала важливою складовою у вибудовуванні Common Agricultural Policy – САР (Спільної аграрної політики), яка значною мірою слугувала фундаментом Європейського сівтовариства загалом, а сам він згодом став єврокомісаром з питань сільського господарства та продовольства.

Аналіз зародження, оформлення та розвитку АПІ дає підстави визначити її сутнісні риси, які є характерними і для адміністративно-командного, і для ринкового типу господарювання. Такими, на наш погляд, є:

- багатогранність АПІ, яка охоплює всі сфери агропромислового виробництва;
- матеріальним підґрунтям АПІ виступає сільське господарство;
- внутрішню основу механізму функціонування АПІ складає поєднання виробничо-технологічних, фінансових та управлінських інтересів її учасників;
- функціональне призначення АПІ полягає у доведенні продукції, яка виробляється її учасниками, до кінцевого споживача;
- на загальноекономічному рівні АПІ отримує своє відповідне організаційне оформлення як в умовах одержавленої адміністративно-командної економіки (аграрно-промисловий комплекс), так і в умовах ринкової економіки (продовольчі транснаціональні компанії та організаційні структури – Фонди в рамках Спільної аграрної політики Європейського Союзу).

АПІ протягом перших років ринкових перетворень (кінець 80-перша половина 90-х рр.) значною мірою була деформована. Зменшилася міра, ступінь її інтеграційності та розповсюдженості у часі й просторі. Слід відзначити, що це згодом знайшло відображення і в категоріальному апараті: саме поняття "аграрно-промисловий комплекс" спочатку трансформувалося в поняття "аграрно-продовольчий комплекс", а потім – в "агропродовольчий комплекс". Останній, з погляду структурних складових науковцями став розумітися у складі сільського господарства, переробної та харчової промисловості, торгівельної й інших забезпечуючих сфер. Пізніше такий підхід цілком логічно було втілено й в офіційних державних документах [15]. Однак, навіть з урахуванням всієї глибини кризових явищ деформційної прояви дев'яностих років не досягли критичної міри з погляду зміни самої сутності інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері. А саме: вони не втра-

тили свого міжгалузевого характеру; провідні господарські структури зберегли свою спеціалізацію; у цілому, в межах агропродовольчого комплексу (у його наведеному структурному розумінні) збереглися відносини як горизонтального, так і вертикального характеру.

Тобто, за своїми визначальними якісними ознаками зміст інтеграційних процесів в аграрно-промисловій сфері з переходом до ринкової системи господарювання залишився незмінним. Такого роду збереженість сутності АПІ виступає підтвердженням не тільки незмінності її загальноекономічного змісту в різних суспільних системах, а й правомірності розуміння АПІ як об'єктивної соціально-економічної передумови формування сучасних агропродовольчих компаній ринкового типу.

Агропродовольчі компанії виступають як результат, структурне оформлення та організаційно-правове закріплення інтеграційних процесів в агропродовольчій сфері. Виходячи з дослідження змісту останніх, сутнісними рисами агрохолдингів є такі:

– міжгалузевий характер виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній;

– існування структуро-утворювального елементу (ядра, інтегратора) холдингів, який детермінує всю систему виробничо-технологічних, організаційно-економічних, управлінських, фінансових та організаційно-правових відносин в їх межях;

– охоплення під патронатом (егідою) інтегруючої структури компаній значної кількості господарських структур різних галузей агропродовольчого комплексу, які можуть мати (й мають у реальній дійсності) різний ступінь організаційно-правової та оперативної виробничо-комерційної самостійності;

– вибудовування в межах холдинів сукупності зв'язків (як за горизонталлю – в межах певного етапу виробництва та реалізації продукції, так і за вертикаллю – від виробництва сировини до постачання продукції кінцевому споживачеві), котрі спрямовані на реалізацію відносин інтеграції, спеціалізації та кооперації;

– вибудовування системи виробничо-комерційних та інституціональних відносин кожної окремо взятої агропродовольчої компанії з іншими суб'єктами ринкової економіки: подібного роду бізнесовими утвореннями, елементами ринкової інфраструктури, державою (а також, можливо, з одного боку – з окремими домогосподарствами через підлеглі господарські підрозділи, а з

іншого – з іноземними та міжнародними суб'єктами господарювання й політичними інституціями).

Виділення сутнісних рис агропродовольчих компаній як критеріальних ознак якісного характеру дає підстави заключити наступне. За умов, коли господарські структури агропродовольчої сфери (якими б потужними вони не були за своїм сукупним ресурсним потенціалом) не мають міжгалузевого характеру діяльності, не охоплюють структурних підрозділів нижчого рівня та/або не мають системи договірних відносин, такі утворення не можуть бути кваліфіковані як агропродовольчі компанії.

Окрім цього, постає питання щодо визначення критеріальних ознак у кількісному вимірі. Питання такого роду у вітчизняній науці є дискусійними. Вважаємо, що агропродовольчі компанії, як мінімум, мають охоплювати дві сфери агропродовольчого комплексу (у даному випадку не так важливо: чи то буде сільське господарство, переробка сировини; харчова промисловість; чи торгівля агропродовольчими товарами; чи взаємозв'язки з іншими сферами агропродовольчого комплексу, а на сучасному етапі розвитку продуктивних сил і суспільних відносин – з іншими сферами національної економіки).

Домінуючий характер господарської діяльності інтегруючої структури (ядра) агропродовольчої компанії цілком логічно значною мірою визначає пріоритетні сфери та, взагалі, характер діяльності утворення в цілому. Однак, за умов будь-яких особливостей та навіть відмінностей щодо тих чи інших інтегруючих структур, з теоретичного та практичного погляду є необхідним виділити функції, котрі такі інтегруючі структури мають реалізовувати щодо забезпечення, організації та здійснення виробничо-комерційної діяльності агропродовольчої компанії в цілому. Визначення таких функцій виступає важливою складовою стосовно розкриття критеріальної сутності компаній загалом.

Розгляд теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо дослідження проблем становлення агропродовольчих компаній та забезпечення їхньої конкурентоспроможності, аналіз нормативно-правових аспектів діяльності українських холдингів й емпіричні узагальнення виступають підґрунтям функціями інтегруючих структур таких підприємницьких формувань класифікувати: аналітичну, координуючу, забезпечуючу, контролюючу та інституціональну (табл. 1).

Таблиця 1. Функції інтегруючих структур агропродовольчих компаній

Назва функції	Зміст функції
Аналітична	<ul style="list-style-type: none"> Розробка стратегічних засад виробничо-комерційного розвитку агропродовольчих компаній. Аналіз кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього продовольчих ринків. Формування інвестиційно-інноваційної, маркетингової, науково-технічної політики агропродовольчих компаній. Обґрунтування зовнішньоекономічної стратегії агропродовольчих компаній.
Координуюча	<ul style="list-style-type: none"> Взаємоузгодження стратегічних планів та тактичних заходів щодо реалізації виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній. Узгодження інтересів та відносин структурних підрозділів в межах агропродовольчих компаній на засадах синергетичного підходу. Координація розвитку агропродовольчих компаній в системах галузевих, міжгалузевих та регіональних відносин.
Забезпечуюча	<ul style="list-style-type: none"> Організація двостороннього руху матеріальних, трудових, інтелектуальних і фінансових ресурсів та інформації між агропродовольчими компаніями й іншими господарськими суб'єктами, елементами ринкової інфраструктури і державою. Сприяння залученню інвестиційних ресурсів.
Контролююча	<ul style="list-style-type: none"> Ведення консолідованого бухгалтерського обліку агропродовольчих компаній. Оцінка ефективності виробничо-комерційної діяльності агропродовольчих компаній та їхніх структурних підрозділів. Прийняття рішень та здійснення відповідних заходів щодо обмежень і штрафних санкцій стосовно структурних підрозділів й посадових осіб.
Інституціональна	<ul style="list-style-type: none"> Представлення інтересів агропродовольчих компаній у взаємовідносинах з іншими суб'єктами господарювання, державними установами та міжнародними економічними організаціями. Формування позитивного соціального іміджу агропродовольчих компаній в регіонах здійснення їхньої виробничо-комерційної діяльності. Прийняття рішень щодо зміни організаційно-правових форм господарювання агропродовольчих компаній. Опрацювання та вдосконалення корпоративної політики.

Необхідність здійснення подальшої типологізації компаній (безумовно, з урахуванням дискусійності цих питань та в межах укрупненого підходу) обумовлюється не тільки доцільністю пізнавального характеру: розкриттям сутності та місця й ролі таких формувань в умовах вітчизняного агропродовольчого комплексу. Виділення типів даних бізнесових структур має також і господарську спрямованість: виступає підґрунтям щодо аналізу виробничо-комерційної діяльності та вдосконаленню забезпечення їхньої конкурентоспроможності.

Визначення змісту АПІ як загальноекономічної передумови становлення агропродовольчих компаній, їхніх сутнісних рис та функцій інтегруючих структур, в свою чергу, виступають підґрунтям опрацювання підходів щодо економічної типологізації компаній. З науково-практичного погляду подібного роду типологізацію слід здійснити за якомога більшою кількістю класифікаційних ознак: такий підхід забезпечить об'єктивний аналіз ролі агрохолдингів в національному агропродовольчому комплексі й більш адекватну оцінку результатів їхньої операційної діяльності.

При цьому слід реально уявляти, що з точки зору господарського права процес створення практично

всіх сучасних вітчизняних агропродовольчих компаній не є однозначним. Їх було засновано на підґрунті Положення "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації", яке було затверджено Указом Президента України №224/94 від 11.05.1994 р. під такою ж назвою [16]. Однак, відповідно до п. 19 даного Указу створення холдингових компаній не допускалося, зокрема, в галузі виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [16]. Тому, прикінцевими положеннями прийнятого у 2006 р. Закону України "Про холдингові компанії в Україні" [17], який у сучасних умовах є визначальним щодо регулювання діяльності агропродовольчих компаній, дію Указу Президента №224/94 скасовано.

Самі класифікаційні ознаки економічної типологізації агропродовольчих компаній доцільно згрупувати. Перша група (перша – п'ята ознаки), розкриває загальноекономічний зміст компаній. Друга група ознак (шоста – сьома) дає їхню соціально-економічну характеристику. Третя група (восьма – дванадцята ознаки), розкриває характер та структуру акціонерного капіталу компаній. Четверта (тринадцята – шістнадцята ознаки) закладає основи управління фінансовими потоками холдингів (табл. 2).

Таблиця 2. Типологізація агропродовольчих компаній України

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Типи агропродовольчих компаній
1	Домінанта інтегруючої структури	агрохолдинг; продагрохолдинг; промагрохолдинг; фінторгагрохолдинг; іноземінвестагрохолдинг; держагрохолдинг*
2	Тип інтеграції	горизонтально-інтегровані горизонтально-координовані** конгломератно горизонтально-інтегровані** вертикально-інтегровані субвертикально-інтегровані** конгломератно вертикально-інтегровані** вертикально-координовані**
3	Ступінь диверсифікації операційної діяльності	моногалузеві в межах агропродовольчого комплексу полігалузеві в межах агропродовольчого комплексу полігалузеві в межах національного господарства**
4	Характер спеціалізації	виробничі обслуговуючо-постачальні збутові "широко спеціалізовані" (за відсутності яскраво вираженого характеру спеціалізації)
5	Територіальна поширеність операційної діяльності	регіональні національні міжнародні
6	Наявність земель сільськогосподарського призначення	ті, які мають землі сільськогосподарського призначення ті, які не мають земель сільськогосподарського призначення
7	Форма власності	приватна державна* державно-приватна (приватно-державна)**
8	Організаційно-правова форма господарювання	акціонерна корпоративна кооперативна*
9	Участь материнської компанії в операційній діяльності	чистий (управлінський) холдинг*** змішаний (виробничо-управлінський) холдинг***
10	Тип акціонерного капіталу	приватні публічні
11	Форма акцій	агрохолдинги з акціями в бездокументарній формі агрохолдинги з емітованими акціями
12	Наявність іноземного капіталу в статутному капіталі	агрохолдинги, статутний капітал яких сформовано структурами вітчизняного капіталу агрохолдинги, в статутному капіталі яких присутній іноземний капітал

Закінчення табл. 2

№ з/п	Класифікаційні ознаки	Типи агропродовольчих компаній
13	Ступінь диверсифікації акціонерного капіталу	акціонерні товариства, в яких корпоративний пакет сконцентровано у власності однієї особи акціонерні товариства, в яких корпоративний пакет сконцентровано декількома афілійованими особами акціонерні товариства з широкою дифузією акціонерного капіталу**
14	Побудування фінансової структури холдингу	класичні агрохолдинги квазіхолдингові компанії корпорації з дивізіонними організаційними структурами
15	Територіальне розміщення головного фінансового офісу	на території України в межах пільгових податкових юрисдикцій
16	Механізми на світових фінансових ринках	облігації IPO SPO

* – агропродовольчі компанії, які з урахуванням загальносвітових тенденцій можуть виникнути в Україні

** – агропродовольчі компанії, які лише починають становлення в Україні;

*** – визначено за фактом, (такі агропродовольчі компанії ще не є нормою у вітчизняному господарському праві).

Джерело: авторське

Виходячи з особливого динамізму розвитку вітчизняних агропродовольчих компаній, окремі їхні типи, хоча й не існують в Україні в сучасних умовах, але, враховуючи загальносвітові тенденції, прогнозовано можуть виникнути в майбутньому (такі типи компаній в табл. 2 виділено позначкою*). Натомість, окремі типи компаній, хоча вже й почали зароджуватися, ще не набули відповідного повноцінного оформлення (вони в таблиці виділені позначкою **).

В українській економічній науці першочергове значення щодо визначення класифікаційних ознак агропродовольчих компаній традиційно займає виокремлення шляхів їх становлення [18], або – доміанти інтегруючої структури [2]. З урахуванням збагачення шляхів виникнення даних структур, котре проявилось в Україні лише протягом останніх трьох-чотирьох років та теоретико-методологічної обґрунтованості об'єднання всього посередницького капіталу, який інтегрує становлення формувань в один їх тип, за ознакою "домінанта інтегруючої структури" є логічним виділити такі типи компаній:

- агрохолдинги – компанії, доміантою утворення яких (з точки зору і виробничо-технологічного, і фінансового забезпечення) виступають сільськогосподарські підприємства;
- продагрохолдинг – компанії, які створюються на виробничій та акціонерній базі підприємств переробної та харчової промисловості;
- промагрохолдинг – компанії, управлінською структурою котрих є промислові підприємства, профіль діяльності яких не пов'язаний з агропродовольчою сферою;
- торгфінагрохолдинг – компанії, материнською структурою яких виступають формування посередницького капіталу (в Україні в якості таких на початковому етапі переважно були торговельні підприємства, а потім – структури фінансової сфери);
- іноземінвестхолдинг – компанії, які утворюються в результаті прямих іноземних інвестицій у вітчизняний агропродовольчий комплекс;
- держагрохолдинг – компанії, інтегратором створення і стовідсотковим власником яких є держава (в Україні такий тип агрохолдингів існував лише в особі такої структури як Державна продовольчо-зернова компанія), котра була заснована в 2010 р. і приватизована в 2012 р.

За типом інтеграції в укрупненому групуванні виділяються агрохолдинги, які є горизонтально та вертикально інтегрованими. Однак, з точки зору більш детальної типологізації є необхідним використати підхід В. Андрійчука щодо виокремлення горизонтально-

координованих, субвертикально інтегрованих, конгломератно-вертикально інтегрованих та вертикально інтегрованих типів агрохолдингів [2].

З групи загальноекономічних класифікаційних ознак особливо примітною (та, певним чином, доволі нелогічною) є така: "наявність земель сільськогосподарського призначення". Однак, в Україні такого роду агропродовольчі компанії є достатньо розповсюдженими: закупівля сировини у сільськогосподарських товаровиробників (переважно – малого та середнього бізнесу, а часто – й дрібнотоварних господарств) дає можливість налагоджувати їм свій виробничо-комерційний процес, залишаючи малий та середній бізнес поза увагою своїх організаційно-правових меж (у загальносвітовій практиці такий тип господарювання є радше виключенням). Так, агрохолдинг "Авангард", не маючи земель сільськогосподарського призначення, здійснює свою діяльність у 19 регіонах країни, є монополістом на вітчизняному ринку яєць курячих та порошку яєчного. Разом з тим, є підстави зазначити, що саме відсутність земель у господарському обробітку прогнозовано стала причиною комерційних проблем "Авангарду", які суттєво загострилися за підсумками 2015 р. [19].

У групі соціально-економічних ознак агропродовольчих компаній додаткового пояснення потребує виділення типу "державні агрохолдинги". Так, після приватизації на 99 % підприємства Державна продовольчо-зернова компанія такий тип формувань в Україні вже (та поки що) відсутній.

Третя група ознак в табл. 2 побудована на основі нині діючих норм вітчизняного законодавства; разом з тим, виокремлення типів агрохолдингів за ознакою "участь материнської компанії в операційній діяльності" (чистий (управлінській) та змішаний (виробничо-управлінській) холдинги, які виділено позначками ***), здійснено у відповідності до реальної практики функціонування українських агрохолдингів. Вважаємо, що набуття зазначеного офіційного статусу такими формуваннями у вітчизняному господарському праві – справа лише часу.

Висновки з проведеного дослідження. Розробка сукупності проблем за даною тематикою дає підстави зазначити, що на сучасному етапі їх наукового аналізу саме відсутність чіткого теоретико-методологічного знання про неоднозначний феномен під назвою "агрохолдинги" (категоріальне визначення, сутнісні ознаки, функції, типологізація, варіанти оптимізації виробничо-комерційної діяльності) виступає стримуючим чинником

не тільки їхнього соціально-економічного розвитку, а й вітчизняного агропродовольчого комплексу і певною мірою – української економіки загалом. Якщо протягом найближчого часу дослідники не здійнять відповідних фахових розробок, втрати для національного господарства будуть невідворотними. Такого роду знання може стати надійним фундаментом опрацювання й реалізації в агропродовольчій сфері ефективної державної політики, методологічним підґрунтям якої є доцільним обрати концепцію балансу стимулів та обмежень у запровадженні заходів, спрямованих на регулювання виробничо-комерційного процесу холдингів [20]. Даний підхід ще більшою мірою актуалізує необхідність узагальнення сучасного зарубіжного та вітчизняного досвіду державної підтримки сільськогосподарських виробників [10].

Перспективами подальшого опрацювання даної проблематики слід визначити деталізацію висунутої типологізації агропродовольчих компаній України за наведеними критеріальними ознаками та розробку заходів державної регуляторної політики, спрямованої на посилення позитивних рис господарювання даних підприємницьких формувань та елімінування їхніх негативних рис.

Список використаних джерел

1. Родіонова О.А. Институциональные преобразования и развитие интеграционных процессов в АПК / О.А. Родіонова, Е.В. Дацкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2005. – № 1. – С. 39-42.
2. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 216 с.
3. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві: монографія / Ю.О. Нестерчук. – Умань: Сочінський, 2009. – 372 с.
4. Рылько Д. Новые российские сельскохозяйственные операторы: их появление, эволюция и воздействие / Д. Рылько, Р. Джолли // Сравнительный экономический обзор. – 2005. – № 47 (1) – С. 101-115.
5. Баюра Д. IPO як ефективний інститут та передумова корпоративної реструктуризації агропромислових підприємств // Д. Баюра, Д. Ситенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 5(170). – С. 17-23. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/3.
6. Гуторов А. О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва / А. О. Гуторов // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 102-107.
7. Гусаков В. Г. Научные основы создания продуктовых компаний / В.Г. Гусаков, М. И. Запольский; Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т систем. исслед. в АПК. – Минск: Беларус. наука, 2012. – 195 с.

Е.Чеботарёв, канд. экон. наук, ст. препод.

ГУ "Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко", Старобельск, Украина

АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЕ КОМПАНИИ:

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ

На основе исследования содержания агропромышленной интеграции и определения основных черт агропродовольственных компаний выделяются функции их интегрирующих структур (аналитическая, координирующая, обеспечивающая, контролирующая и институциональная) и раскрывается их гносеологическая и социально-экономическая сущность, что дает возможность предложить типологизацию агропродовольственных компаний по развернутой системе классификационных признаков.

Ключевые слова: агропромышленная интеграция, агропродовольственные компании, критерий, классификационные признаки, типологизация.

I. Chebotarov, PhD in Economics

SI "Luhansk Taras Shevchenko National University", Starobilsk, Ukraine

AGROFOOD COMPANIES:

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CRITERIAL DEFINITION

On basis of research of content of agroindustrial integration and defining of essential features of agrofood companies were positioned functions of their integrating structures (analytical, coordinating, providing, controlling and institutional) and revealed their epistemological and socio-economic content, what allows to offer a typology of agrofood companies through deployed system of indicators of classification.

Keywords: agroindustrial integration, agrofood companies, criterion, indicators of classification, typology.

8. Нагачевська Т. Особливості іноземного інвестування на різних стадіях глобального виробничо-збутового ланцюга агробізнесу / Т. Нагачевська, Н. Пластовець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 8(173). – С. 49-59. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/173-8/8.

9. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження / В. Білінська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №7 (172). – С. 74-80. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/172-7/11.

10. Філюк Г. Зарубіжний та вітчизняний досвід державної підтримки сільськогосподарських виробників / Г. Філюк, О. Піменова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №5 (170). – С. 6-10. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/170-5/1.

11. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.

12. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.

13. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / А.В. Чаянов. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.

14. Common Agricultural Policy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/888ce0d6-3a95-432e-b905-649efcebe474/aeeba4d9-1971-4e34-ae1c-ae90fc32cbee/en>.

15. Національна доктрина реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://new.minagro.gov.ua/ua/apc_development/11048-nacionalna-doktrina-reformuvannya-ta-rozvitku-agroprodovolchogo-kompleksu-ukrayini-proekt.

16. Положення "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації": [затверджено Указом Президента України від 11 трав. 1994 року № 224/94] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/224/94>.

17. Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 бер. 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 34. – ст. 291 [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.

18. Чеботарьов В. А. Формування корпоративних структур в агропромисловому виробництві регіону / В. А. Чеботарьов // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – С. 28 – 31.

19. 200 крупнейших агрокомпаний Украины // ТОП-100. Рейтинг крупных компаний. – 2015. – № 4. – 121 с.

20. Ляшенко В. И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: [монографія] / В. И. Ляшенко; НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2012. – 370 с.

Надійшла до редколегії 21.12.15